

MUSIQANING JAMIYATDAGI O'RNI, AN'ANALARI VA O'ZIGA XOSLIGINI O'RGANISHDA ETNOMUSIQASHUNOSLIK FANINING AHAMIYATI

Saidov Jasur Shavkatovich

Buxoro davlat universiteti musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrası o'qituvchisi

Anotatsiya: *Maqolada musiqaning jamiyatdagi o'rni, an'analari, turli xalqlar va ularning madaniyati, etnik guruhlar va ularni o'ziga xosligini o'rganish, an'anaviy musiqa, marosimlar, musiqa asboblari va raqs shakllarini muayyan madaniy kontekstlarda taqqiq qilishda etnomusiqashunoslik fanining ahamiyati xususida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Etnologiya, etnografiya, etnogenez, antropologiya, animizm, totemizm.*

Аннотация: *В статье описывается роль музыки в обществе, ее традиции, изучение различных народов и их культур, этнических групп и их идентичностей, а также важность этномусикологии в изучении традиционной музыки, ритуалов, музыкальных инструментов и танцевальных форм в конкретных культурных контекстах.*

Ключевые слова: *Этнология, этнография, этногенез, антропология, анимизм, тотемизм.*

Annotation: *The article describes the role of music in society, its traditions, the study of different peoples and their cultures, ethnic groups and their identities, as well as the importance of ethnomusicology in the study of traditional music, rituals, musical instruments and dance forms in specific cultural contexts.*

Key words: *Ethnology, ethnography, ethnogenesis, anthropology, animism, totemism.*

Kirish: Etnomusiqa - bu turli madaniyatlar va etnik guruhlar musiqasiga e'tibor qaratadigan fan sohasi. U musiqani madaniy hodisa sifatida o'rganish, musiqaning jamiyatdagi o'rni, an'analari va o'ziga xosligini o'rganishni o'z ichiga oladi. Etnomusiqashunoslar an'anaviy musiqa, marosimlar, musiqa asboblari va raqs shakllarini muayyan madaniy kontekstlarda tadqiq qilishlari mumkin. Etnomusiqashunoslik O'zbekistonning har bir hududida shakllangan musiqa an'analari o'rganib, ularning o'ziga xosligini aniqlaydi. Bu esa milliy musiqa madaniyatining boyligiga oid ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradi. Etno... (yun.

— qabila, elat, xalq) — o‘zlashma qo‘shma so‘zlarning birinchi qismi; elat, xalq va ularga oidlik ma’nolarini bildiradi (masalan, etnogenez, etnografiya). O‘zbek xalq musiqashunosligi va etnomusiqashunoslik sohalari milliy madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, uning rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu fanlar milliy musiqa merosimizni saqlash, o‘rganish va kelajak avlodga yetkazishda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, ular o‘zbek musiqasining xalqaro miqyosda tanilishiga ham xizmat qiladi. Shu sababli, bu sohalarni yanada rivojlantirish va ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish dolzarb vazifalardan biridir. Xalq musiqashunosligi va etnomusiqashunoslik fanlari O‘zbekiston madaniy merosini o‘rganishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek xalq musiqasi - bu milliy madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, uzoq asrlik tarixga ega. U xalqimizning turmush tarzi, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiradi.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi: Xalqaro miqyosda etnomusiqashunoslik nazariyalarini ishlab chiqqan olimlar Alan Parkhurst Merriam (1 Noyabr 1923 – 14 Mart 1980) Amerikalik etnomusiqashunos, Bruno Nettl (Mart 14, 1930 – Yanvar 15, 2020) Amerikalik etnomusiqashunos, Kypt Зака 1881-1959 Nemis musiqashunosi, etnograf fan bo‘yicha tadqiqotlar olib borganlar.

O‘rta asrlar ilmiy merosi bo‘lgan Hofiz Tanish al-Buxoriyning "Abdullanoma" ("Sharafnomai shohiy"), Ma’sud ibn Ko‘histoniyning "Tarixi Abulxayrxoniy", Kamoliddin Binoiyning "[Shayboniynoma](#)", Fazlulloh Ro‘zbehonning "Mehmonnomai Buxoro", Abulg‘oziy Bahodirxonning "Shajarayi turk" Kabi asarlarida qimmatli tarixiy etnografik ma’lumotlar bor. Z.M. Boburning "Boburnoma" asarida Movarounnahr va qo‘shni mamlakatlarda yashagan elatlarning etnik tarkibi va tarixi, urf-odati va marosimlari madaniyati va maishiy turmushi haqida, Gulbadanbegimning "Humoyunnoma" nomli tarixiybiografik asarida Toshkent va Andijondan to Qashqar va Hind okeani bo‘ylarigacha qanday shaharlar, viloyatlar borligi, ularning aholisi haqida ma’lumotlar keltirilgan. Markaziy Osiyo xalqlari, shu jumladan, o‘zbeklarni etnografiya jihatdan o‘rganish yo‘lida 1872-yil [Moskvada](#) ochilgan politexnika ko‘rgazmasi munosabati bilan tayyorlangan "Turkiston albomi", shuningdek, Rus geografiya jamiyatining Turkiston bo‘limi, Tibbiyot, antropologiya va etnografiya havaskorlari jamiyatining Turkiston bo‘limi, Turkiston arxeologiya havaskorlari to‘garagi, Turkiston qishloq xo‘jalik jamiyati, Xomutov to‘garagi, O‘rta Osiyo olimlari jamiyati, Rus texnika jamiyatining Turkiston bo‘limi, Sharqshunoslik jamiyatining Toshkent bo‘limining roli katta bo‘ldi. 19-asr oxiri — 20-asr boshlarida etnografiya bilimlarning rivoji o‘lkada faoliyat ko‘rsatgan rus sharqshunos, tarixchi, etnograf olimlari, sayyohlari va davlat arboblari V.V.Radlov, V.V.Bartold, M.S.Andreyev, A.A.Divayev, L.Vyatkin, N.P.Ostroumov, N.S.Likoshin, N.G.Mallitskiy, erxotin

Nalivkinlar, I.I.Umnyakov, A.A. Semyonov, Ye.} \.Polivanovlar nomi bilan bog'liqdir. Ular amalga oshirgan ishlar mustamlakachilikka xizmat qilgan bo'lsada, to'plangan katta etnografiya materiallar 19-asr oxiri — 20-asr boshlaridagi Turkiston hayot tarzini tavsiflashda muhim ilmiy ahamiyatga ega. 1920—30 yillar O'zbekistonda E. ilmining vujudga kelish, tashkiliy va tarkibiy shakllanish davri bo'ldi. 1930-yillar oxirida mahalliy aholi orasidan yetishib chiqqan mutaxassislar G'.Alimov, M.Bikjanova, A.Boltayev, [Ya.G'ulomov](#), Sh.Inog'omov, [Turdi Mirg'iyosov](#), [Muso Saidjonov](#), X.Husanboyev, K.Yusupov va boshqalar O'zbekistonda muzey ishini yo'lga qo'yish va rivojlantirishga, muzeylarda etnografiya kolleksiyalarni ko'rgazmaga qo'yishga tayyorlash bo'yicha muhim ishlarni amalga oshirishdi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "[O'zbekiston Fanlar akademiyasi](#) Tarix instituti faoliyatini takomillashtirish" haqidagi qarori (1998-yil 27-iyul) tarix fani va uning qismi E.ning vazifalarini mazmunmohiyat jihatdan tubdan o'zgartirdi. O'zbek xalqining etnogenezi, etnik tarix muammolarini, o'zbek etnomadaniy jarayonlarini yangicha mushohada qilish, xolisona yoritish imkoni paydo bo'lib, ushbu mavzu etnografiya tadqiqotlarning yetakchi yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu yo'nalishni tadqiq etishda akademik K.Shoniyozovning asarlari ("Qarluq davlati va qarluqlar", 1999; "O'zbek xalqining shakllanish jarayoni", 2001) muhim hissa bo'lib qo'shiladi. 1990-yillarda K. Shoniyozovning ilmiy rahbarligi ostida tarixiy E. muammolarini (A.Ashirov, U.Abdullayev), O'zbekiston aholisining maishiy turmo'sh an'analarini (S. Soatova, M.O'roqov, V.Haqliyev, S.Sharipov) tadqiq qiluvchi olimlar guruhi shakllandi. E. Farg'ona (Sh.Abdullayev, S.Gubayeva), Buxoro (A.Jumayev, M.Qurbonova), Surxondaryo, Qashqadaryo viloyatlari (S.Tursunov, A.Qayumov, O.Bo'riyev, Q.Nasriddinov) hamda Qoraqalpog'iston Respublikasining (T.Yesbergenova, R.Kamolov, N.Tleubergenov) mintaqaviy o'ziga xosliklarining turli jihatlarini yorituvchi tarixiy etnografiya va etnografiya sotsiologik maxsus tadqiqotlari vujudga keldi. Z.Orifxonova, G.Zunnunova, M.Qamaritdinova kabi olimlarning mahallaning o'tmishi va bugunini, hozirda o'z-o'zini boshqarish organi sifatida amaliyotdagi ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan etnografiya ekspeditsiyalari, etnosotsiologik tadqiqotlari natijalari asosida maxsus asarlar nashr etildi. Oliy o'quv yurtlari uchun etnomusiqashunoslik fanidan maxsus darslik (I.Jabborov "O'zbek xalqi etnografiyasi", T., 1994), o'qitish uslubi qo'llanmalari (O.Bo'riyev, B.Ishoqov), etnologiya atamaları lug'ati (O.Bo'riyev) chop etildi. O'zbekistonda etnomusiqashunoslik fanining shakllanishi, rivoji dinamikasi, tarixshunosligi muammolari maxsus tadqiqot mavzusi bo'ldi (A.Doniyorov va D.Hoshimova). Bugungi kunda mamlakatimiz ilmiy muassasalarida etnomusiqashunoslik fanining

dolzarb muammolari tadqiq qilinmoqda. 2000—2001-yillarda Termiz va Qarshida etnografiya tadqiqotlar markazi tashkil etildi. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti etnologiya bo‘limi bu tadqiqotlar yo‘nalishini belgilash va muvofiqlashtirish vazifasini bajarib kelmoqda.

Tahlil va natijalar: Tadqiqot natijamiz davomida etnomusiqqa san’ati o‘zining obrazlarga boyligi bilan ajralib turishi namoyon bo‘ldi. U kuylarning ohangdorligi, ohanglarning bir-biri bilan mayin bog‘lanishi, musiqiy tovushlarning ichki quvvati orqali tinglovchi undan nafaqat musiqiy zavq oladi, balki hayot va mamot, mavjudlik va borliq haqidagi falsafiy fikrlarni oylay boshlaydi. Markaziy Osiyo, xususan, Farg‘ona-Toshkent etnomusiqasi ham inson qalbini qamrab oluvchi nozik tuyg‘ular, falsafiy chuqurlik va madaniy ramzlarni o‘zida saqlaydi. Etnomusiqaaning estetik jihatlarini quyidagi jarayonlarda ko‘rishimiz mumkin: etnomusiqaaning tabiat bilan uyg‘unligida, masalan «Tanovar», «Chorgoh» kabi musiqqa yordamida tabiatni «eshitishimiz» mumkin. Bunga ritmlaridagi va ohaglardagi jilolanish - suvning mavjlanishi, dengizning haybati, shamolning shovqini, qushlar sayrashi misol bo‘la oladi. Shu bilan birga mazkur etnomusiqaaning o‘ziga xos ichki falsafasi, ruhiy ohangi va estetik yo‘nalishi mavjud bo‘lib, u aynan shu jihati bilan boshqa hudud etnomusiqasi bilan ajralib turadi. Bu kuylar inson qalbidagi kechinmalar, fikrlar, hayotga bo‘lgan qarashlar va borliq bilan bo‘lgan munosabatni ifodalaydi. Har bir maqom go‘yoki hayotiy bir sahifani ochadi, uni musiqiy ifodalar orqali anglash va his qilish imkonini beradi.

Etnomusiqaashunoslik bugungi kunda o‘z oldiga nafaqat tarixiy merosni o‘rganish, balki uni zamon talablari asosida saqlash, rivojlantirish va targ‘ib qilish kabi murakkab, shu bilan birga muhim vazifalarni qo‘ymoqda. xalq musiqqa ijrochiligini ilmiy tahlil qilishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish darajasi ham hali pastligicha qolmoqda. Bu esa musiqaviy namunalarni chuqur tahlil qilish, ularni saqlash va keng auditoriyaga yetkazish imkoniyatlarini cheklab qo‘yadi. Ayni paytda musiqiy merosni ta‘lim tizimi orqali o‘rgatishdagi uslubiy yondashuvlar ham takomillashishni talab qilmoqda. Ko‘plab o‘quv dasturlarida milliy musiqqa elementlari cheklangan yoki yuzaki talqin qilinadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, sohada bir nechta dolzarb muammolar mavjud. Birinchidan, ilmiy maktablarning sustligi, ilmiy izlanishlarga metodik asoslarning yetishmasligi. Ikkinchidan, an’anaviy musiqqaaning yosh avlod orasida yetarli darajada qamrab olinmaganligi, Uchinchidan, Raqamlashtirish va arxivlashtirish ishlarining sustligi.

O‘zbek xalq musiqasi asrlar davomida turli bosqichlarni bosib o‘tgan. Quyida uning asosiy rivojlanish bosqichlari keltiriladi:

1. Qadimgi davr - Musiqaning ibtidoiy shakllari, marosim va diniy qo‘shiqlar.
2. O‘rta asrlar - Maqom san'atining rivojlanishi, Al-Farg'oniy va Al-Xorazmiy kabi olimlarning musiqaga oid asarlari.
3. XX asr boshlarida O'zbek professional musiqa maktabining shakllanishi, xalq musiqasining sahnaviy talqini.
4. Mustaqillik davri Milliy musiqa an'analarining jonlanishi, xalq musiqasi asosida yangi kompozitsiyalar yaratilishi.

Ibtidoiy davr odamlarining hayot shart-sharoitlari hamda diniy qarash, e'tiqod va marosimlarining yuzaga kelishida tarixiy jarayonlarning o'rni va ahamiyati juda katta. Davrlar o'tishi bilan ibtidoiy odamlarning turli topinish va e'tiqodlar bilan bog'liq bo'lgan marosimlarning yuzaga kelishi, ularning badiiy-ijroviy xususiyatlari o'ziga xos tarzda shakllanganligini ko'rish mumkin. Bularning ovoz va qadimgi cholg'ular vositasida "ommaviy o'yin" va "yakkaxonlik" shakllarida namoyon bo'lishida shubhasiz mehnatning o'rni va ahamiyati juda katta ekanligini arxeologik topilmalar va yodgorliklar guvohlik beradi. Mazkur ijroviy shakllarning musiqiy jihatlari hamda birlamchi janrning qaror topishi ibtidoiy odamlar orasida mulokot, so'zlashuv san'atini rivojlanishi turtki berdi. Ibtidoiy san'at - ibtidoiy jamoa tuzumi davri san'ati. Ilk namunalari hozirgi tipdagi odam paydo bo'lgan so'nggi *paleolit* davri (mil. av. 30-ming yilliklar)ga mansub. Ibtidoiy san'at ibtidoiy jamoa kishisiga dunyoni o'zgartirishda orttirgan tajribalarini avloddan avlodga uzatuvchi kuch, dunyo to'g'risidagi tushuncha va bilimlarini aks ettiruvchi vosita bo'lib xizmat qilgan. Tasvirlash ibtidoiy odam uchun o'z tushuncha va ma'naviy madaniyatini, tasavvurini ifodalashga xizmat qilgan. Shular zaminida asta-sekin inson faoliyatining turli shakl va ko'rinishlari yuzaga kelgan. San'atning yuzaga kelishi insoniyat taraqqiyotida buyuk bosqich bo'ldi. Ibtidoiy jamoa ichida ijtimoiy aloqalarni yuzaga kelishiga, ma'naviy olamni, ularning go'zallik haqidagi tushunchalarini shakllanishiga xizmat qilgan san'at o'z rivojida *animizm*¹ (tabiat hodisalariga insoniy fazilatlarini berish) va *totemizm*² (hayvonlarga sig'inish, urug' jamoasining kelib chiqishini biror hayvonga taqalishi) kabi afsona va qarashlarga tayangan. Musiqa ijodiyotining ilk kurinishlari ham ibtidoiy jamoa davrida, asosan, ovchilik va terimchilik bilan kun kechirgan odamlarning mehnat va marosimlari jarayonida yuzaga keladi. Ommaviy o'yinlarning urg'u-zarbalari, jodu-afsun ohang iboralari, hayvonlar ovozigaga taqlid sadolari, signal (darak beruvchi) qichqiriq-baqiriqlardan asta-sekin aynan musiqa xususiyatlariga ega bo'lgan ifodaviy vositalar qaror topadi. Ular, asosan, odam tanasi (qo'l-oyoq)

¹ Animizm (*lotincha*: *anima* — jon, ruh) — jon va ruhlarning borligiga ishonish. Ibtidoiy davrda paydo bo'lgan.

² Totemizm (Shimoliy Amerika indeetlarining o'qibve qabilasi tilidagi „ototem“ – „uning urug'i“ so'zidan) – ibtidoiy diniy e'tiqodlarning ilk shakllaridan biri.

harakatlarini aks ettiruvchi ritmik tuzilmalar, usullar, shuningdek, odam ovozi, nutq intonatsiyasi ta'sirchanligiga asoslangan ohang iboralari tarzida rivoj topadi. Shu bilan birga tosh, suyak, yog'och, chig'anoq, shox kabi tabiat narsalari ilk musiqa cholg'ulari, "musiqa qurollari" sifatida qo'llanila boshlaydi. Bulardan hozirgacha saqlanib qolgan turli shiqildoq, zuvilcha kabi idiofonlar, puflama (xushtak, burg'u, sibizg'a), urma (qayroq, dovul va hokazo) cholg'ularni ko'rsatish mumkin.

Etnomusiqashunoslikning (xalq musiqa bilimi) fan sifatida shakllanishi XIX asr oxiri va XX asr boshlarida musiqa tadqiqotlari antropologiya va etnografiya biriktirilgan davrga to'g'ri keladi. Ushbu davrda musiqa madaniyatining madaniyatlararo, jamiyat bilan aloqasi va uning madaniy konteksti o'rganildi. Bugungi kunda etnomusiqashunoslik jahon musiqa madaniyatini o'rganishda muhim fanlardan biri hisoblanadi. Etnomusiqashunoslikning fan sifatida shakllanishi musiqa tadqiqotlari, etnografiya va antropologiyaning o'zaro ta'siri natijasidir. Ushbu fan musiqa madaniyatini o'rganishda muhim rol o'ynaydi va musiqa madaniyatining madaniyatlararo aloqalarini ham tadqiq etadi.

O'rta Osiyo xalqlarining musiqiy-madaniy merosiga oid arxeologik topilmalar:

Badiiy san'at asarlari – suyaklardan ishlangan cholg'u sozlari (bronza davri), sopol hushtakchalar, o'rta asrlarga oid sirlangan sopol idishlarga tushirilgan soz ahlining tasvirlari, me'moriy bezaklar, devoriy suratlar, sozandalarning kichik haykalchalari va h.k. Bu yodgorliklar qatoriga O'zbekiston hududida qadimdan istiqomat qilgan Xorazm (Qo'yqirilganqal'a, Tuproqqal'a), So'g'd (Afrosiyob, Kofir qal'a), Baqtriya (Eski Termiz, Ayritom, Xolchayon, Dalvarzintepa, Bolaliktepa) va boshqa xududlardan topilgan osori atiqalar kiradi. Bizgacha yetib kelgan qadimiy davrlarga oid matnlarda, zardo'shtiylikning muqaddas kitobi "Avesto" yozuvlarida musiqiy atama, (madhiya, gat, zikriy-xonishlar), cholg'u asboblarning nomlari va boshqa ma'lumotlar uchraydi. Musiqa Zardushtiylik dini sig'inishlarida ham keng o'rin tutgan. Zardushtiylik qadimiy dunyoning yirik dinlaridan bo'lib, miloddan avvalgi I ming yilliklariga to'g'ri keladi. Zardushtiylik dinining asoschisi Zardusht, "Avesto" esa muqaddas kitobi hisoblanadi. Uning matni bir necha marta qayta ishlangan va bizgacha kichik qismi yetib kelgan. Mazkur bo'lak madhiya qo'shiqlardan tuzilgan boblarni o'z ichiga olgan beshta kitobdan iborat. "Avesto" turmushning qonun va qoidalar kitobi bo'lgani sababli uning madhiyalari ham ma'lum musiqiy nizomlar asosida ijro etilgani taxmin qilinadi. Har holda, qadimda kuy yo'li negizida va tartib bilan tuzilgan so'z hamda matnlarning ta'sir kuchi eshituvchilarni rom etuvchi omil hisoblangan. O'tmishdan rasm etilgan odatlardan O'rta Sharq xalqlarida saqlangan sig'inishlardan biri Siyovush nomi bilan mahur bo'lgan

rivoyatlardan biri. Siyovush timsoli ilk bor Siyovarshon shaklida “Avesto”da uchraydi. U har yilda o‘lib, qaytadan tiriladigan afsonaviy shaxs timsolida namoyon bo‘ladi.

O‘zbek xalqining qadimiy tarixi va madaniyatidan guvohlik beruvchi ko‘hna shahar Ayritom xarobasi. [Termiz](#) shahridan 18 km [sharqda](#), [Amudaryo qirg‘og‘ida](#) joylashgan. Dastlab Ayritom yaqinida Amudaryo tubidan odam [haykalchalari](#) ishlangan [friz](#) (piramon) parchalari topilgan (1932), 1933-yil [M. Ye. Masson](#) rahbarligidagi [Termiz arxeologiya kompleks ekspeditsiyasi](#) ayritomda qazish ishlari olib borib, yana 7 ta friz bo‘laklari hamda [budda ibodatxonasi](#) xarobasini topgan. Frizlar [1-2-asrlarga](#) oid bo‘lib, ularda [qo‘shnay](#), chiltor, [ud](#), [nog‘ora](#) chalayotgan sozandalar va gulchambarlar, meva solingan idishlar ko‘tarib olgan yigit-qizlar ifodalangan. Bundan tashqari Ayritomdan [miloddan avvalgi 2-asr](#) oxiri va [. 4-asrlarga](#) oid ikkita qabr topilib, ularning biridan [qurol-yarog‘lari](#) bilan birga dafn qilingan jangchining, ikkinchisidan idish-tovoqlar hamda [zeb-ziynatlari](#) bilan ko‘milgan [ayolning skeletlari](#) chiqqan. 1963-66 yillarda Ayritomda O‘zbekiston san’atshunoslik ekspeditsiyasi (B. Turg‘unov) ham qazish ishlari olib borgan. [Devorlarining](#) kalinligi 1,5 m, [bal.](#) 2-2,5 m bo‘lgan 15 ga yaqin eshik va derazasiz xonalar ([diniy marosimlar](#) o‘tkazilgan xonalar) topilgan. Xonalarga yuqoridan maxsus [zinalar](#) orqali tushilgan. 1978-yilda olib borilgan qazilmada [yunon alifbosida](#) 6 qator qilib bitilgan yozuvi bor haykal tagkursisi topilgan. Ayritom moddiy-madaniy [yodgorliklari](#) o‘zbek xalqining [kushonlar davridagi](#) tarixini madaniy [merosini](#), urf-odatlarini va boshqa o‘rganishda katta ahamiyatga ega.

Xulosa: O‘rta Osiyo xalqlarining musiqiy-madaniy merosi juda qadimiy va betakror musiqiy qadriyatlarga ega. Bu zaminda qadimgi davrdan hozirgacha ijro etilib kelayotgan kuy- qo‘shiqqlar, rivoyat va afsonalar musiqa merosi hamda uning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib kelmoqda. Ushbu qadriyatlar o‘zbek milliy musiqa madaniyatini tarixini o‘rganishda ishonchli dalillar bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ареальные исследования в языкознании и этнографии: Язык и этнос: Сб. научн. тр. Л.: Наука, 1983. 250 с
2. Abdullayev.R Baysun. Traditsionnaya muzikalnaya kultura, Toshkent 2006. — 124 с.
3. Саидов, Джасур Шавкатович. "Педагогические и психологические особенности формирования вокально-хоровых навыков у учащихся." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 5.6 (2025): 473-477.

4. Bahodirovna K. S. METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF AESTHETIC EDUCATION OF YOUNG STUDENTS THROUGH MASS CULTURAL EVENTS IN THE CONDITIONS OF NEW UZBEKISTAN //AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING. – 2025. – T. 3. – №. 6. – C. 686-692.
5. Hamitova S. B. et al. Methodological possibilities of aesthetic education of young students through cultural events //Academic Journal of Science, Technology and Education. – 2025. – T. 1. – №. 5. – C. 12-15.
6. Bahodirovna H. S. FORMS, TYPES OF CULTURAL EVENTS AND THEIR ORGANIZATION //International conference on multidisciplinary science. – 2025. – T. 3. – №. 1. – C. 92-94.